

Inspiratiedocument

**Zes uitgangspunten
voor natuurinclusie
in het onderwijs**

**COLLECTIEF
NATUURINCLUSIEF**

INTRODUCTIE

Natuur als oplossing

De natuur is de basis van ons bestaan: de mens is natuur. Wij zijn verbonden met – en afhankelijk van – al het andere leven op aarde. Natuur is veerkrachtig, maar ook kwetsbaar. Dat laatste hebben we ons te lang niet gerealiseerd. Nu weten we: we hebben de natuur overvraagd, te sterk vervuild en te veel vernietigd. Dieren en plantensoorten verdwijnen of sterven uit waardoor hele ecosystemen in gevaar zijn. Onze bodem, water en lucht zijn niet meer gezond – en daarmee staan onze eigen gezondheid en welvaart onder druk. Als we niets doen, wordt onze wereld steeds minder leefbaar en lijden onze (klein)kinderen hieronder. We kunnen er niet meer omheen; we moeten aan de slag!

Dat gebeurt ook. Onze samenleving is in beweging. We zoeken naar nieuwe vormen van leven en samenleven, op manieren die bijdragen aan de gezondheid van mensen en de aarde. Er is één bron die daarbij letterlijk voor onze neus ligt en die ons kan helpen vele andere problemen op te lossen. Die bron is natuur, met al haar positieve effecten. Zij geeft frisse lucht, drinkbaar water en voedsel. Natuur draagt bij aan de gezondheid, bevordert samenwerking tussen mensen, zorgt voor meer welbevinden, kan veel van de klimaatproblemen oplossen en heeft een positief effect op de economie.

Herstel van natuur is herstel van de toekomst, van onszelf en voor volgende generaties. Het is tijd voor een groene revolutie! Het is tijd om natuur te zien als oplossing en de kansen te benutten die zij met zich meebrengt.

Kansen van natuurinclusie in het onderwijs

Hoe kunnen in onderwijs de superkrachten van natuur worden benut? Op die vraag gaat dit inspiratiedocument in. We beschrijven zes uitgangspunten voor natuurinclusie in het onderwijs. De uitgangspunten raken aan alle facetten van onderwijs en spelen in op de kernvragen uit het gedachtegoed van de Whole School Approach voor leren voor duurzame ontwikkeling¹, zoals: ‘Wat leren we? Waartoe leren we? Waar leren we?’. De uitgangspunten bieden een basis voor verschillende dimensies van onderwijs en ontwikkeling, zoals cognitief, fysiek, emotioneel, spiritueel en actiegericht².

Leeswijzer

Dit inspiratiedocument is tot stand gekomen in het domein Onderwijs van Collectief Natuurinclusief. Het vormt een vervolg op de startnotitie natuurinclusief onderwijs² die in 2023 is gepubliceerd, en op de podcastserie Natuurinclusief Onderwijs³ die in 2024/2025 is uitgebracht.

De uitgangspunten in dit document beschrijven mogelijke manieren van natuurinclusie in onderwijs die we terugzien in de praktijk, die worden herkend in onderzoek en die terugkomen in bovenstaande publicaties. Ze vormen geen wetenschappelijk onderbouwde set en zijn geen blauwdruk van hoe natuurinclusie in het onderwijs eruit zou moeten zien. Bij de totstandkoming van deze uitgangspunten hebben we ons laten voeden door de energie, ervaringen en expertise van de natuurinclusieve beweging in het onderwijs. Je kunt de uitgangspunten zien als een kapstok voor een diversiteit van mogelijkheden.

Het hoofddoel van dit inspiratiedocument is een uitnodiging tot gesprek en het bieden van mogelijkheden om te leren van de aanvliegroutes van anderen. De uitgangspunten kunnen dienen als startpunt voor (nieuw) onderzoek of voor gebruik in de praktijk. Ze bieden een inspiratie voor de verrijking van onderwijs. Iedere onderwijsprofessional en ieder schoolteam zal hierbij vanuit de eigen professionaliteit en autonomie keuzes maken. De mogelijkheden voor invulling en toepassing zijn eindeloos. Vanuit Collectief Natuurinclusief omarmen we deze diversiteit en juichen deze van harte toe.

UITGANGSPUNTEN

VOOR NATUURINCLUSIE IN HET ONDERWIJS

LEREN VOOR NATUUR

ACTIECOMPETENTIE VOOR (WERELD)BURGERSCHAP

Hoe belangrijk natuur ook voor ons is, we zorgen er onvoldoende voor. Die boodschap bereikt ook veel jongeren en onderwijsprofessionals. In toenemende mate maken zij zich zorgen over hun toekomst, het klimaat en de natuur. Veel mensen voelen zich door alle doemverhalen overweldigd. Ze kunnen hierdoor in een burn-out raken of apathisch worden. Aandacht voor natuur en duurzaamheid kan die zorgen en verlamming versterken, maar de praktijk laat juist ook iets positiefs zien: natuurinclusie in het onderwijs biedt een mogelijke oplossing.

Van tegels wippen in de buurt en het aanleggen van een moestuin, tot actievoeren en crowdfunding: door concrete acties ervaren jongeren dat kleine daden in onze eigen omgeving voor aanzienlijke verbeteringen kunnen zorgen. Hoop en optimisme in vorming en onderwijs dragen voor leerlingen en studenten bij aan het gevoel dat een betere wereld mogelijk is, en dat zij die wereld mede vormgeven.

Hiervoor is een verschuiving nodig in het denken over natuurbetrokkenheid in het onderwijs, van spreken over 'gedrag' naar spreken over 'actie'⁴. Alle acties vormen gedrag, maar niet alle gedragingen zijn acties. Waar veel gedrag onbewust plaatsvindt, vormen acties tot weloverwogen handelen, gericht op oplossingen.

Onderwijs dat het uitgangspunt 'Leren voor natuur' omarmt is daarmee gericht op het bevorderen van de actiecompetentie van jongeren. Actiecompetentie betreft de betrokkenheid, bereidheid en bekwaamheid om actie te ondernemen, zonder voor te schrijven welke actie genomen zou moeten worden. Hoe willen jongeren, in vrijheid, verantwoordelijkheid nemen voor hun manier van leven? Hoe kunnen we hen helpen oefenen met die vrijheid?

Onderwijs gericht op actiecompetentie gaat hiermee uit van autonomie, is persoonsvormend van aard en levert een bijdrage aan burgerschapsvorming. Het gaat daarbij niet alleen om de maatschappij, maar ook om onze planeet, met aandacht voor de wederzijdse relatie tussen mens en ecosystemen, nu en in de toekomst⁵.

"Iets zelf ervaren maakt grote indruk. Het brengt nieuwsgierigheid en verwondering op gang; een mooi startpunt voor een leerproces. We willen de verbinding tussen onze leerlingen en de natuur versterken. De natuur raakt, roert en verwondert je. En waar je van houdt, daar ga je ook voor zorgen."

Harrie Ozinga, John Dewey College³

LEREN IN NATUUR

BUITENONDERWIJS

In elke groep zijn er kinderen en jongeren die uit het raam naar buiten staren, terwijl je aan het lesgeven bent. Wat als je hun blik naar buiten volgt en met je groep naar buiten gaat? Leren breng je dan tot leven⁶. De buitenruimte en de natuur worden zo niet alleen gebruikt voor pauzes, maar juist ook als onderwijsleeromgeving. De wereld is je klaslokaal!

Buiten gaan kinderen en jongeren meer ‘aan’. Buiten doen zij ervaringen op die de context geven voor de kennis die ze ontwikkelen, waardoor deze betekenis krijgt. De buitenruimte biedt een rijke onderwijsomgeving. Een nieuwe balans tussen buiten en binnen, zitten en bewegen maakt onderwijs voor een grotere groep jongeren interessant.

Docenten die buiten hun onderwijs verzorgen, ervaren de meerwaarde van buitenonderwijs en spreken het verlangen uit dit meer te willen doen⁷. Zij ervaren dat er meer plezier, meer ontspanning, meer concentratie en meer creativiteit in de groep ontstaat. Ook merken zij dat de lesstof beter beklijft. Buiten komt het beter binnen!

Buitenonderwijs kan op vele manieren vormkrijgen. Van een directe instructie in de buitenlucht tot volledige onderdompeling. Van een taakgestuurde les in het parkje om de hoek tot een meerdaagse excursie in de natuur. Van bewegend de tafels automatiseren op het plein tot lezen onder een boom. Van mentorgesprekken tijdens een wandeling over de campus tot een biologieles bij de kinderboerderij.

Buitenonderwijs is mogelijk voor alle vakgebieden en leeftijden. Het begint met die eerste stap: ga naar buiten!

“Binnen ben je meer een robot. Je bent je werk aan het doen, maar je weet eigenlijk niet waarom. Buiten ben je gestimuleerd, geïnspireerd en meer bezig met zingeving.”

student Adviseur Duurzame
Leefomgeving, Yuverta
Valkenburg³

LEREN MET NATUUR

NATUUR ALS LESMATERIAAL

De natuur heeft de unieke eigenschap dat ze altijd aanwezig is. De zwaartekracht, de lucht, het water, de bomen: we worden erdoor omringd, ook als we het niet opzoeken. Dit geeft kansen voor onderwijs. Voor alle vakgebieden en leeftijden kan natuur als lesmateriaal worden ingezet.

Bij de allerkleinsten begint dit met aanleidingen voor rijk spel. Spelen met natuurlijke elementen en materialen levert een belangrijke bijdrage aan een gezonde ontwikkeling van jonge kinderen, zowel mentaal als fysiek. In aanraking met natuur ontwikkelen zij hun zintuigen, hun fantasie en hun afweersysteem. Ook hun woordenschat, taalvaardigheid en begrip van natuurlijke fenomenen profiteren ervan.

In het funderend onderwijs biedt leren met natuur volop mogelijkheden voor ervaringsgericht en vakoverstijgend onderwijs. In schooltuinen worden de rekenles en de biologieles gecombineerd. Kunst en cultuur wordt land-art met natuurlijke materialen of tekenen met natuurlijke pigmenten. Natuur biedt de inspiratie voor het schrijven van natuurgedichten. In de moestuinwinkel bij school komen economie en ondernemerschap tot leven.

Ook in het vervolgonderwijs liggen de kansen van leren met natuur voor het oprapen. De arbeidsmarkt vraagt om professionals die natuurinclusief kunnen denken en werken. Waar veel technologie lange tijd gericht was op het beheersen van de natuur, gaan we nu meer samenwerken met natuur. Dat vraagt ook om leren met natuur. In alle domeinen van onze maatschappij en in alle beroepen, bestaan kansen om door middel van leren en werken met de natuur een bijdrage te leveren aan een gezonde en toekomstbestendige samenleving.

“Achter een taalachterstand ligt veelal een ervaringsachterstand. Kinderen missen essentiële ervaringen, zoals risicovol buiten spelen, vies worden, vallen en opstaan.”

Janneke Hagenaar, Hogeschool Leiden³

LEREN OVER NATUUR

KENNIS EN BEGRIP VAN DE WERELD

Hoe meer je weet van natuur, hoe groter de kans dat je erom geeft en deze wil beschermen. Helaas is het slecht gesteld met de kennis over natuur onder Nederlanders. Dit fenomeen wordt ook wel ‘natuuranalfabetisme’ genoemd: het verlies van kennis, begrip en waardering voor de natuurlijke omgeving.

Die natuurlijke omgeving is divers en complex. Soortenherkenning leidt niet per se tot een betekenisvolle lezing van de natuur. Het leren van het alfabet zorgt er immers ook niet automatisch voor dat je alle teksten begrijpt. Maar het is wel een eerste stap: wat letters zijn in een boek, zijn planten- en diersoorten in de natuur. Als we die niet kennen, kunnen we de natuur niet lezen⁸.

Dat is wel belangrijk, want kennis en begrip van de wereld helpt leerlingen en studenten inzicht te krijgen in hoe samenlevingen functioneren, stimuleert burgerschapsvorming en draagt bij aan leesvaardigheid⁹. Hoe gingen we in het verleden om met ‘natuur’ en hoe is dat nu, hier en elders op de wereld? Hoe waarderen we natuur in onze economische modellen? Waar komt ons voedsel vandaan en hoe beïnvloedt de productie daarvan de gezondheid van mens en natuur? Welke soorten komen van oudsher voor in onze leefomgeving en welke rol vervullen zij in ecosystemen? Hoe zijn cultuur en natuur met elkaar verweven? Een gedegen kennisbasis over de natuur en de wereld is nodig om tot duurzame antwoorden voor de uitdagingen van onze tijd te komen.

Alles in onze samenleving is verweven met natuur. Het uitgangspunt ‘Leren over natuur’ beperkt zich daarmee niet tot vakgebieden gerelateerd aan ecologie, biologie en de andere natuurwetenschappelijke leergebieden, zoals natuurkunde, aardrijkskunde en geologie. Leren over natuur raakt ook aan geschiedenis, taal, rekenen, techniek, de maatschappij en de economie. Het gaat daarbij om zowel het funderend onderwijs, als onderwijs dat voorbereidt op wetenschap en beroep.

Leren over natuur vormt een uitgangspunt voor vakoverstijgend en interdisciplinair onderwijs, dat in samenhang wordt ontwikkeld en aangeboden aan leerlingen en studenten. Het moedigt aan tot een kennisrijk curriculum, waarin kennis over de wereld is verweven in alle vakken en leergebieden.

LEREN VAN NATUUR

NATUUR ALS CO-LERAAR

Natuur leeft! Doordat natuur continu in beweging is, dient zij zich aan in onderwijsleeromgevingen. Hé, wat gebeurt daar? Een spin kruipt over de tafel, de paddenstoelen schoten vannacht ineens uit de grond of de plant in de klas hangt slap. Natuur binnen en buiten biedt een driedimensionaal lesboek waarin van alles te beleven en ontdekken is. Ze heeft hiermee de potentie om als co-leraar aanwezig te zijn in onderwijs.

Het uitgangspunt 'Leren van natuur' nodigt uit om het initiatief tot leren en ontwikkelen te laten ontstaan door de leraar, de lerende én de natuur. Het biedt een uitnodiging om te werken met dat wat zich aandient in de onderwijsomgeving.

Jongeren zijn van nature nieuwsgierig en zien van alles om zich heen. Een steen, een dode egel, een spinnenweb - dit zijn vaak hun ingangen tot verwondering en leren. De leraar kan het initiatief nemen door iets in de natuur aan te grijpen om de beoogde leerdoelen te realiseren, zoals het bevorderen van systeemdenken aan de hand van een paddenstoel en een ondergronds schimmeln netwerk. Soms is het de natuur zelf die de aandacht trekt: een plotselinge regenbui, een zwerm vogels of een vlinder die het lokaal binnenvliegt. Dit zijn momenten waarop kansen voor leren en ontwikkelen zich spontaan aandienen.

Een dergelijke rol van natuur in onderwijs is niet altijd - en misschien zelfs wel vaak niet - gepland. Het omarmen van natuur als co-leraar betekent ook het omarmen van het toeval, van het onvoorspelbare. Het vraagt lef en vertrouwen van de onderwijsprofessional: om af te wijken van de planning, om te vertragen, om ruimte te creëren en om te handelen in het moment. Natuur wordt daarmee meer dan een decor of een middel van onderwijs: het wordt een partner die inspireert en uitnodigt tot wereldgericht onderwijs¹⁰.

“Je gaat een interactie aan met wat er op dat moment in de natuur is. Als leerkracht leg ik daarbij een verbinding tussen wat ik de kinderen wil leren en wat de natuur mij geeft. Als dat lukt, dan is dat rijkdom.”

Janneke Hagenaar,
Hogeschool Leiden³

LEREN ALS NATUUR

IN VERBINDING MET DE MENSELIJKE NATUUR

Alle uitgangspunten voor natuurinclusie in het onderwijs bouwen voort op één kerngedachte: de mens is natuur. Mensen maken deel uit van een rijk ecosysteem en vormen één van de vele soorten die zich in de loop van miljarden jaren hebben ontwikkeld. We zijn verbonden met – en afhankelijk van – al dat andere leven op aarde. Het uitgangspunt ‘Leren als natuur’ nodigt uit om die verbondenheid te (h)erkennen, te waarderen en in te zetten in onderwijs.

In die verbondenheid schuilt namelijk een enorme potentie: liefde. Liefde duikt telkens weer op in veel verhalen over natuur, en ook in pedagogische theorieën. Liefde voor het leven, voor anderen, voor de natuur en de wereld, voor jezelf en voor het leren. Natuurinclusie in onderwijs speelt in op de natuurlijke drang van mensen om te leren, te ontwikkelen en te verbinden.

Het uitgangspunt ‘Leren als natuur’ nodigt uit om naast de *Sustainable Development Goals* juist ook de *Inner Development Goals* in onderwijs te verweven. Deze doelen vormen een raamwerk voor persoonlijke en innerlijke ontwikkeling, gericht op het bevorderen van vaardigheden en kwaliteiten die bijdragen aan duurzaamheid en welzijn¹¹. Hierbij valt te denken aan compassie, vertrouwen en zelfbewustzijn.

“De bron van ons kindcentrum ligt bij een verlangen naar een plek waar wij als mensen kunnen zijn met diep respect en grote liefde voor de aarde. In verbinding met de aarde. Daarvoor heb je een holistisch mensbeeld nodig.”

Frouke Boel – Directeur
Campus aan De Lanen³

Scholen en onderwijsinstellingen spelen hierop onder andere in door momenten van rust en reflectie te creëren. Dikwijls kiezen zij daarbij voor vormen van evaluatie waarbij niet de vergelijking met anderen, maar de groei in het eigen ontwikkelproces centraal staat. Natuurlijke ritmes, zoals de seizoenen, kunnen hierbij een belangrijke plek vervullen. Door deze ritmes bewust in te bouwen in het dagritme, de weekplanning en het schooljaar, ontstaat balans tussen belasting en herstel. Zo groeit de verbinding tussen de binnenwereld en de buitenwereld van jongeren. In de relatie met

anderen en de omgeving leren zij wie ze zijn, waar ze voor staan en hoe ze zich tot de wereld willen verhouden. Vanuit een besef van afhankelijkheid en het besef dat alles wat we doen invloed heeft op het grotere geheel, ontstaat de mogelijkheid om autonome en bewuste keuzes te maken voor het eigen handelen. Een natuurinclusieve onderwijspraktijk voedt zo niet alleen het individu, maar ook de gemeenschap, de natuur en de aarde zelf.

VERWIJZINGEN

¹ Coöperatie Leren voor Morgen (2021). Whole School Approach voor leren voor duurzame ontwikkeling: www.lerenvoormorgen.org/whole-school-approach

² Collectief Natuurinclusief (2023). Startnotitie natuurinclusief onderwijs: www.collectiefnatuurinclusief.nl/onderwijs

³ The Regeneration Lab (2024/2025). Podcastreeks Natuurinclusief onderwijs in Nederland: www.theregenerativeeducationpodcast.buzzsprout.com

⁴ Boeve-de Pauw, J., & Petegem, P. V. (2018). Eco-school evaluation beyond labels: the impact of environmental policy, didactics and nature at school on student outcomes. Environmental Education Research, Volume 25, Issue 9.

⁵ SLO (2024). Conceptkerndoelen leergebied burgerschap + toelichtingsdocument: www.slo.nl/@23473/conceptkerndoelen-leergebied-burgerschap

⁶ Hogeschool Leiden (2022). Minor Onderwijs Buiten: www.hsleiden.nl/nieuws/minor-onderwijsbuiten-in-september-van-start

⁷ DUO Onderwijsonderzoek & Advies (2025). Rapportage IVN Natuureducatie: www.ivn.nl/aanbod/primair-onderwijs/nieuws/recent-duo-onderzoek-laait-zien-lesgeven-in-de-buitenlucht-neemt-toe

⁸ Trouw (2022). Te veel Nederlanders zijn natuuranalfabeet: www.trouw.nl/opinie/te-veel-nederlanders-zijn-natuuranalfabeet~b0e6d1e2

⁹ Inspectie van het Onderwijs (2025). Peil.Mens en maatschappij einde basisonderwijs 2022-2023: www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2025/05/15/peil.mens-en-maatschappij-bo-2022-2023

¹⁰ Biesta, G. (2022). Wereldgericht onderwijs. Uitgeverij Phronese.

¹¹ Growth that Matters AB (2021). Inner Development Goals: www.innerdevelopmentgoals.org

COLOFON

COLLECTIEF NATUURINCLUSIEF 2025

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd. Voor het gebruik van de illustraties, vragen wij om Ilse van Kraaij te vermelden.

Auteur:

Anna Vanderveen (domeintrekker Onderwijs Collectief Natuurinclusief namens Vereniging GDO)

Met medewerking van:

Bas van den Berg (Kenniscentrum Mission Zero, De Haagse Hogeschool), Jolanda Lütteke (Kenniscentrum Mission Zero, De Haagse Hogeschool), Elise Peters (Hogeschool Windesheim), Nicole van den Bogerd (Vrije Universiteit Amsterdam) en Nienke Martinus (domeintrekker Onderwijs Collectief Natuurinclusief namens Vereniging GDO)

Quotes:

Afkomstig uit podcastreeks Natuurinclusief Onderwijs in Nederland³

Illustraties:

Ilse van Kraaij

Vormgeving:

DSGND

Opmaak:

Mathilde Simon

Meer informatie:

www.collectiefnatuurinclusief.nl/onderwijs
onderwijs@agendanatuurinclusief.nl

